

Kraków, 9.11.2016 r.

Dr hab. Marta Domagalska-Grędyś
Instytut Ekonomiki i Zarządzania Przedsiębiorstwami
Uniwersytet Rolniczy im.H.Kołłątaja w Krakowie

RECENZJA

pracy doktorskiej mgr Anny Woźniak-Andrzejuk
pt. „Ekonomiczne determinanty aktywności eksportowej grup i organizacji
producentów owoców i warzyw”
przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Juliana Krzyżanowskiego, prof. SGGW

Niniejsza recenzja została sporządzona zgodnie z wymogami Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. Nr 65 poz. 595, z późn. zm.). W artykule 13.1 w/w Ustawy stwierdza się że: „Rozprawa doktorska przygotowana pod opieką promotora powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego... oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej...oraz umiejętności prowadzenia pracy naukowej...”.

1. Temat rozprawy i uzasadnienie jego wyboru

Przedstawiona do recenzji rozprawa Pani Anny Woźniak-Andrzejuk dotyczy aktywności eksportowej producentów owoców i warzyw, działających w grupach i organizacjach. Autorka pracy koncentruje się na ekonomicznych determinantach eksportu w tym: różnicach cenowo-kosztowych produktów, koniunkturze rynków zagranicznych, konkurencyjności eksportowej sektora owoców i warzyw oraz procesach rozwojowych zachodzących w grupach uczestniczących w handlu zagranicznym.

Wybór tematyki jest ważny zarówno od strony praktycznej i teoretycznej. Praca uzupełnia lukę badawczą, łącząc aspekt działalności eksportowej i grupowej producentów owoców i warzyw. Wyniki badań mogą być przydatne dla producentów badanych branży, gdyż odsłaniają czynniki stanowiące o konkurencji na rynkach zagranicznych (unijnych i pozaunijnych np. rosyjskich), potwierdzając sens i efekty ekonomiczne współpracy. Wychodzenie poza krajowe ramy handlu m.in. w nowej strategii „leapfrogging” stanowi

szansę na ograniczanie zagrożeń globalnych i rozwoju grup, organizacji i gospodarstw produkujących owoce i warzywa.

Podjęcie się tematu rozprawy jest ważne ze względu na niski poziom organizacji polskiego rolnictwa przy jednocześnie rozwijających się procesach internacjonalizacji. Zwrócenie uwagi na problemy eksporterów owoców i warzyw jak też na grupy i organizacje zrzeszające te branże dostarcza m.in. wiedzy do kształtowania odpowiedniej polityki rolnej z uwzględnieniem instrumentów pomocowych. Dodatkowo przekazuje informacje pomocne w podejmowaniu decyzji dla grup i organizacji producentów owoców i warzyw chcących „wyjść na arenę międzynarodową, poprzez wskazanie trendów w gospodarce sprzyjających takim działaniom” (s.10¹). Proces internacjonalizacji można potraktować jako strategię innowacji. Innowacyjna zdolność grup odnosi się do gotowości opracowania nowych, kreatywnych pomysłów i produktów, jak też procesów, dających przewagę komparatywną na zagranicznych rynkach. Grupy i organizacje producentów owoców i warzyw realizują też innowacyjne modele internacjonalizacji. Międzynarodowe działania grup i organizacji producentów owoców i warzyw są również źródłem synergii, wynikającej z kooperacji zewnętrznej (nie tylko wewnętrznej).

Praca ma charakter empiryczno-teoretyczny. Zawiera analizy opisowe, ekonomiczne i statystyczne. W pracy znalazły się opisy środowiska gospodarczego badanych grup, zaprezentowano organizacje producentów innych krajów (Holandii i Belgii), scharakteryzowano polski sektor owocowo-warzywny; skonstruowano listę determinant (czynników sprzyjających i barier) działalności eksportowej grup.

Wybór tematu pracy znajduje pełne uzasadnienie w warunkach upowszechniania się procesów internacjonalizacji i łączenia się podmiotów rynkowych (fuzji i przejęć). Producenci owoców i warzyw ulegają im w znaczącym dla gospodarki zakresie. Stąd poświęcona uwaga badawcza procesom internacjonalizacji i integracji w rolnictwie oznacza, że procesy te są kontrolowane i mogą być sprawniej i efektywniej zarządzane w perspektywie najbliższych lat.

Temat pracy ma ważne znaczenie poznawcze, zwłaszcza przy trudnościach ze zdobywaniem danych ilościowych od grup. Rozprawa ujęła także wartościowe rozważania o charakterze pojęciowym, odnoszące się do istoty działań grupowych i procesów internacjonalizacji przedsiębiorstw (w tym handlu międzynarodowego i eksportu).

¹ Numery stron cytowań z wersji papierowej recenzowanej rozprawy.

W całości więc wybór tematu rozprawy uznać należy za ważny i potrzebny w kontekście teoretyczno-praktycznym.

2. Cele rozprawy, pytania badawcze i hipotezy

W rozprawie sformułowano cel główny pracy i trzy hipotezy badawcze. Jako podstawowy cel pracy Autorka przyjęła „określenie i ocenę czynników sprzyjających i barier wpływających na możliwość rozszerzenia działalności grup producentów owoców i warzyw na rynki międzynarodowe w formie eksportu, oraz skutki i uwarunkowania wynikające z tejże działalności”. Celami pomocniczymi stanowiło: „wskazanie czynników decydujących o rozwoju eksportu grup producentów owoców i warzyw” i próba „identyfikacji i klasyfikacji czynników makroekonomicznych mających wpływ na eksport przez grupy oraz określenie konkurencyjności sektora (owocowo-warzywnego)”.

Do weryfikacji przyjętego celu/-ów badań służyły trzy hipotezy:

Pierwsza hipoteza: „W podejmowanych działaniach eksportowych przez polskie grupy producentów owoców i warzyw na rynki zagraniczne, decydującym czynnikiem były różnice cenowo-kosztowe produktów pomiędzy rynkami krajowymi i zagranicznymi”.

Druga hipoteza: „Polski eksport owocowo-warzywny wykazał powiązania z rynkiem europejskim i zależał od koniunktury na rynkach zagranicznych i konkurencyjności eksportowej sektora”.

Trzecia hipoteza: „Handel zagraniczny owocami i warzywami okazał się sprzyjającym czynnikiem, wpływającym na procesy rozwojowe grup”.

Hipotezy zostały sformułowane w oparciu o dobrą znajomość literatury i w sposób właściwy dla celów rozprawy. Autorzy tacy jak: Czyżewki A., Poczta W., Firlej K., Kapińska J. w badaniach potwierdzili związki między procesami internacjonalizacji w agrobiznesie a wybranymi determinantami (cenowo-kosztowymi, koniunkturalnymi, jakością produktów).

Jedynie hipotezę trzecią można częściowo poddać dyskusji. Handel zagraniczny owocami i warzywami wpływa przede wszystkim na procesy rozwojowe w zrzeszonych gospodarstwach, nie tylko ich grup. Z punktu widzenia filozofii zrzeszania producentów owoców i warzyw rozwój gospodarstw stanowi podstawowy cel i motyw współpracy. Bez rozwoju gospodarstw dochodzi do upadku gospodarstw, a w konsekwencji osłabienia rozwoju ich grup i organizacji.

3. Ocena metodologii badań

Punktem wyjścia przyjętej metodologii badań było wykorzystanie danych pierwotnych (z badań ankietowych) i wtórnych (m.in. GUS, MRiRW, FAOSTAT, Eurostat, Trademap) do

identyfikacji ekonomicznych determinant aktywności eksportowej polskich grup i organizacji owoców i warzyw w latach 2000-2013.

Poza aspektem oceny konkurencyjności polskiego sektora owocowo-warzywnego wskaźnikami specjalizacji branży oraz wskaźnikami przewagi komparatywnej RCA i handlu wewnątrzgałęziowego Grubel-Lloyda szczególne znaczenie w określeniu ścieżki rozwiązywania problemu badawczego miało zebranie danych i opinii od grup i organizacji owoców i warzyw metoda ankietową. Szerzej aspekty metodologii oceniam →w rozdziale 5. recenzji.

4. Struktura i treść pracy

Praca doktora mgr Anny Woźniak-Andrzejuk jest opracowaniem naukowym liczącym 195 stron.

Układ kolejnych czterech rozdziałów jest logiczny i spójny wewnętrznie, odpowiada standardom stawianym tego typu opracowaniom naukowym. Rozdział 1. przedstawia cel i metodykę, 2. ma charakter pojęciowo-teoretyczny, zaś w rozdziałach 3-4 Autorka prezentuje wyniki badań empirycznych.

Rozdział 1. logicznie prezentuje etapy założeń badawczych przyjętych do rozwiązania problemu wynikającego z tematu pracy. Komentarz do wybranych metodycznych kwestii w punkcie 5. recenzji.

Rozdział 2. omawia działalność grup i organizacji producentów owoców i warzyw oraz uzasadnienie w teorii ekonomii.

Jedną z kwestii poruszonych w rozdz. 2 było zwrócenie uwagi na podstawy prawne i wynikające z nich możliwości pozyskiwania środków finansowych. Autorka opisuje akty prawne regulujące rynek owoców i warzyw wskazując celnie na ograniczenia rozwoju grup producentów owoców i warzyw (np. okresowy zakaz zbywania majątku trwałego nabytego w ramach unijnego dofinansowania, podatek od nieruchomości). Handel na rynkach międzynarodowych polskich grup i organizacji producentów owoców i warzyw, doświadczenia holenderskich i belgijskich grup stanowią wytyczne do oceny funkcjonowania tych struktur w Unii Europejskiej.

Kolejnym zagadnieniem opisanym w rozdz. 2 pracy stanowiło teoretyczne uzasadnienie działań eksportowych w teoriach: ekonomii, internacjonalizacji i handlu zagranicznego.

W rozdziale 3. Autorka opisuje makroekonomiczne uwarunkowania na rynkach międzynarodowych owoców i warzyw (produkcję, ceny i handel międzynarodowy, udział grup i organizacji w handlu owocami i warzywami na rynkach zagranicznych).

Rozdział 4. odnosi się do wyników badań własnych autorki obejmujących działalność eksportową sektora owoców i warzyw na bazie danych statystycznych i wyników badań ankietowych.

5. Ogólna ocena pracy, jej walory i elementy dyskusyjne

Dokonując ogólnej oceny pracy doktorskiej mgr Anny Woźniak-Andrzejuk chciałabym podkreślić, że spełnia ona standardy stawiane rozprawom doktorskim (→prezentuje oryginalne rozwiązanie problemu, wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydatki w dyscyplinie: ekonomia).

W rozprawie podjęto ważny i aktualny problem, zarówno z poznawczego jak i praktycznego punktu widzenia, który nie posiadał opracowań badawczych od czasu wprowadzenia w Polsce ustawy o grupach producentów rolnych z 15 września 2000 r.

Autorka przygotowując rozprawę na temat ekonomicznych determinant aktywności eksportowej polskich grup i organizacji producentów owoców i warzyw dostarczyła swoistego katalogu czynników wpływających (dodatnio i ujemnie) na rozszerzanie działalności eksportowej grup producentów owoców i warzyw na rynkach międzynarodowych oraz skutków tych działań. Pani mgr Anna Woźniak-Andrzejuk oparła swoje rozważania na literaturze przedmiotu, obejmującej 129 pozycje bibliograficzne, w tym: 109 polskich i 20 zagranicznych.

Najbardziej wartościową częścią rozprawy są wyniki badań empirycznych weryfikujące hipotezy badawcze. Uzyskane w rozprawie wyniki poszerzają niewątpliwie dotychczasową wiedzę o determinantach ekonomicznych aktywności eksportowej zrzeszonych producentów owoców i warzyw w grupy i organizacje (na rynkach wschodnich i zachodnich). Pomijając ogólnie znane czynniki determinujące sukcesy eksportowe polskich producentów żywności w tym owoców i warzyw (wysoka specjalizacja, jakość produkcji, przewaga cenowo-kosztowa) autorka wykazuje umiarkowany wpływ różnic kursowych (s.171) i widzi potrzebę tworzenia wartości niematerialnych w formie własności intelektualnej (s.170). Interesujące zwłaszcza z punktu widzenia praktyki było wykazanie przewagi komparatywnej sektora owoców względem warzyw oraz małej istotności korelacji eksportu owoców i warzyw z PKB (przy jednak większej zależności sektora owoców od PKB; s.173-174). Nieobojętne dla polityki rolnej są wyniki badań ankietowych, potwierdzające paradoksalność działań inwestycyjnych grup realizowanych ze środków unijnych gdyż np. „działania inwestycyjne w aktywa trwałe (...) mogą stać się problemem dla grup w przyszłości” (s. 176). Cennym wnioskiem Autorki niniejszej rozprawy doktorskiej jest wskazanie na główną determinantę ekonomiczną działalności eksportowej grup (→kapitał) i fazę tej działalności (→rozpoczęcie eksportu).

Autorka pracy udowodniła również mniejszą zależność eksportu warzyw (niż owoców) od koniunktury na głównych rynkach eksportowych (s.151). Produkcja owoców jest o wiele bardziej powiązana z rynkami zagranicznymi i może być bardziej zależna od koniunktury na głównych rynkach eksportowych. Do najczęściej wskazywanych korzystnych zmian pod wpływem eksportu badani (z grup i organizacji producentów owoców i warzyw) zaliczyli produkcję, wykorzystanie mocy produkcyjnych oraz zyski (s.163).

Z pracy wynika też inne ogólne stwierdzenie, że chociaż procesy globalizacji przyspieszają internacjonalizację przedsiębiorstw (w tym analizowanych grup) przez upowszechnianie zjawiska „leapfrogging” (s.7), to jednak polscy producenci owoców i warzyw muszą przyspieszyć zmianę myślenia i zmianę nastawienia z indywidualnego na grupowe. Grupy powinny łączyć się w stowarzyszenia organizacji producentów w celu uniknięcia konkurencji na rynkach krajowych i zagranicznych (s.4 i s. 177).

Uwagi krytyczne jakie można zastosować wobec pracy stanowią:

1. Niejasno wyodrębniony cel główny i cele pomocnicze. W tytule podrozdz. 1.2 jest „Cele badań” a w tekście posługiwano się określeniem „cel pracy”, wymieniając dwa cele (s. 9). Z kolei dalej (na s. 10), użyto sformułowania w liczbie pojedynczej „Osiągnięcie tak postawionego celu odbywać się będzie (...)”, opisując kilka celów.

2. Mała próba (28 podmiotów) żeby wnioskować o całej populacji polskich grup czy o branży owocowo-warzywnej zrzeszonej w grupy (276 albo z 236= 276-(21+19) tj. 12% (s.12).

3. Kryterium doboru próby. Cytując Autorkę jednym z kryteriów doboru stanowiło: „stwierdzenie prowadzenia działalności gospodarczej przez grupę, po rozmowie telefonicznej, przeglądzie stron internetowych” (s.12). Czyżby krajowy rejestr działalności gospodarczej nie wystarczał do zebrania tego typu danych i ustalenia prowadzenie działalności gospodarczej? Czy opinie badacza i osób reprezentujących grupy były ponad oficjalnie wykazywanym (choćby ww. wspomnianym rejestrze) stanem prawnym podmiotów występujących na rynku? Jeśli tak, to jakie były przesłanki takiego postępowania? Tych informacji brakuje w pracy a przecież nie są obojętne dla poprawnego wnioskowania.

Kolejną kwestią poddaną w wątpliwość brak uzasadnienia kryterium oceny długofalowej działalności produkcyjnej wybranych do badań grup? Autorka pisze tylko że „pominięto bardzo małe grupy stworzone w celach innych niż długoterminowa działalność” (s.12). Wynika z tego że długoterminowo mogły zdaniem Autorki funkcjonować tylko duże grupy? Nie potwierdzają tej tezy badania innych autorów.

4. Okres przyjęty do analiz działalności eksportowej sektora owoców i warzyw. Opis działalności obejmował lata 2000-2013, nie ujmował ostatnich lat 2014-2015. Szkoda, tym

bardziej że badania ankietowe przeprowadzono w latach 2014 i 2015 (aktualność prezentowanych danych ilościowych i jakościowych rozbieżna, okresy różne obserwacji osłabiają wnioskowanie na temat badanych zjawisk). Dane statystyczne można było zaktualizować do 2015 roku.

5. W rozdziale drugim teoria przerasta znacząco praktykę. Opisano szeroko (45 stron) teorie uzasadniające działalność grupową w teorii ekonomii, teorie internacjonalizacji, handlu zagranicznego, przywołując niewielki przegląd (10 stron) praktyk grup i organizacji producentów w Polsce i Unii Europejskiej (dwa zagraniczne przypadki: holenderski i belgijski). Brakuje opisu znanych w Unii Europejskiej przypadków z grup i organizacji francuskich, niemieckich², a w Polsce z rejonu rolnictwa rozdrobnionego. Uzupełnienie takie mogłoby te różnice zniwelować. W aktualnym stanie możemy mieć wrażenie że mamy bogatą teorię ale niewielkie praktyczne ich przełożenie. Skoro tak, to może należało zredukować teorie nieprzydatne do najbardziej przydatnych prezentowanym przypadkom.

Wyróżniającym się oryginalnością był podrozdz. 2.2.5., podsumowujący nie teorie grupowe (jak pisze Autorka w tytule podrozdz. 2.2.5) ale poglądy grupy polskich badaczy na temat uwarunkowań rozwoju współdziałania producentów owoców i warzyw w Polsce. Kompilacja zacytowanych tu poglądów autorów (Boguty, Bieniek-Majki, Chlebickiej, Koładkiewicz, Krzyżanowskiej, Lemanowicz, Mikołajczyk, Pizło) tworzy szerokie spojrzenie na badany problem.

6. Niedosyt pozostawia skromna literatura przedmiotu 129 pozycji ogółem, przy dwudziestu pozycjach zagranicznych, autorzy niektórzy powtarzający się (np. M.Gorynia) inni (o znaczącym dorobku z problematyki handlu zagranicznego w agrobiznesie) nie ujęci (Firlej K. -UE Kraków).

Uwagi redakcyjne i techniczne:

Nieponumerowane strony po s.175; niestandardowy sposób opisu źródeł tabel (np. tab.1 i 4; raz nazwisko, rok dalej nazwisko, tytuł,...); nieuzasadnione pisanie dużą literą słów „świat” w tytule wykresów 2 i 3, „Produkcja warzyw/owoców na Świecie”, „warzyw” w tytule wykresu 14; nietypowa zmiana orientacji tekstu (z pionowego na poziomy) pod wykresami na s.77-80 i in. drobne błędy formalne (literówki), które jednak nie obniżają zasadniczo wartości pracy.

² Poprzez europejskie organizacje rolnicze np. COPA-COGECA.

6. Konkluzja końcowa

Biorąc pod uwagę przedstawione oceny i stwierdzenia, pragnę w konkluzji stwierdzić, że przedstawiona do recenzji praca doktorska mgr Anny Woźniak-Andrzejuk jest interesującym przedsięwzięciem naukowym, w której Autorka podejmuje ważny i ciekawy temat badawczy, wykazała umiejętności analizy naukowej i zrealizowała większość zamierzeń badawczych. Przedłożona praca stanowi udane rozwiązanie problemu naukowego, dotychczas niewystarczająco rozpatrywanego, dotyczącego określenia determinant ekonomicznych aktywności eksportowej głównie polskich grup i organizacji producentów owoców i warzyw. Mgr Anna Woźniak-Andrzejuk wykazała w pracy wysoki poziom wiedzy teoretycznej w dyscyplinie ekonomii w zakresie działań grupowych, internacjonalizacji i handlu międzynarodowego. Opracowanie potwierdza też umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Podsumowując stwierdzam, że przedłożona praca doktorska mgr Anny Woźniak-Andrzejuk pt. „Ekonomiczne determinanty aktywności eksportowej grup i organizacji producentów owoców i warzyw” spełnia obowiązujące wymagania prawne stawiane rozprawom doktorskim określone art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule naukowym w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595) i rekomenduję jej przyjęcie oraz dopuszczenie do publicznej obrony.

Kierownik Zakładu

dr hab. inż. Marta Domagańska-Grędyś

MARTA DOMAGAŃSKA-GRĘDYS